

JÓZSEF ATTILA ÉS JUHÁSZ GYULA

József Attila és Juhász Gyula kapcsolatát föl lehet dolgozni úgy, ahogyan Péter László tette, azaz aprólékosan föltárni a két költő személyi érintkezésének adalékait. A feladatot meg lehet oldani úgy, ahogyan Szabolcsi Miklós, azaz gondosan felkutatni József Attila verseiben Juhász költői-eszmei befolyásának nyomait. A felszabadulás előtti korszak József Attila-recepcióját elemezve a két költő közös történetének egy harmadik megközelítési lehetősége kínálkozott. E recepciótörténetnek szerény, de szerves részét alkotja ugyanis az a kérdés, *hogyan látta a kor irodalmi közvéleménye a szegedi remete és nagy tanítványa kapcsolatát. Az alábbiakban erre a kérdésre keresek választ.*

A József Attila és Juhász Gyula kapcsolatát érintő kordokumentumok halmazát a két költő 1937-ben bekövetkezett halála két részre tagolja. Érintkezésükről átfogó kép, globális formula először 1937. dec. 5-én, a szárszói temetés napján született.¹ Annak, hogy ez a formula létrejöhessen, tárgyi feltétele természetesen a két költő valószínű kapcsolata, életüknek mintegy másfél évtized folyamán bontakozó, formálódó, összeszövődő anyaga volt. Mindenekelőtt az a körülmény, hogy 1922 első felében a szegedi poéta megismerkedett egy verselgető makói gimnazistával, elolvasta frásait, értesült viszontagságos életéről, fölismerte költői tehetségét és igyekezett őt elindítani költői pályáján. A szárszói tragédia másnapján kialakított átfogó kép azonban nem közvetlenül ebből és az ehhez hasonló nyers élettényekből szublimálódott. Megismerkedésükkel szinte egyidejűleg, attól elválaszthatatlanul kiformalódtak azok a legfontosabb kép-elemek, *mozaik-darabkák* is, amelyekből később az összkép egybeállt.

Juhász nemcsak fölfedezte a makói gimnazistában a tehetséges költőt, de a *Szépség koldusa* kötet előszavában ragyogó emlékjelet is állított fölismerésének. Ez a monumentum minden olyan megállapítás ősforrása, amely a két alkotó viszonyára vonatkozik. A *Szépség koldusa* kötetről frott 13 recenzió lemérhető, milyen szerencsésen befolyásolta a pályakezdő költő fogadtatását a tekintélyes mester meleg ajánlása, nemcsak a makói, szegedi, de a Népszava, a Világ, a Ma Este, a Kékmadár és az Echo du Danube² révén a fővárosi közvéleményben is. A felfedező gesztus emléke az évek során nem merült feledésbe. Fenyő László 1931-ben, Fejtő Ferenc 1935-ben utalt vissza rá. De maga a költő is fontosnak tartotta, hogy emlékeztessen erre 1936-os interjújában: „Mint költőt, Juhász Gyula fedezett fel Szegeden és ő írta első kötetemhez az előszót.”³

¹ A későbbiekben elemzendő formula az Esti Kurir, a M. Hírlap, illetve a Népszava 1937. dec. 5-én megjelent nekrológjaiban látott először napvilágot.

Itt említjük meg, hogy József Attila és Juhász Gyula kapcsolatával 1922 és 1945 között ismereteink szerint összesen kb. 100 cikk, illetve könyvrészlet foglalkozik részletesebben vagy érintőlegesebben. Olyan írás, amelynek tárgya ez a kapcsolat, mindössze 5–6 született ebben a korszakban.

Úgy véljük, hogy ha mind a 100 cikkre hivatkoznánk, ez fölöslegesen felduzzasztaná a jegyzetapparátus terjedelmét. Csak azokra a publikációkra utalunk, amelyeket szó szerint idézünk vagy amelyekre szükségesnek tartjuk külön felhívni a figyelmet.

² (NYÍGRI Imre), ny. i.), „*Szépség koldusa*”. Népszava 1923. jan. 27. – 6.; József Attila versei. Világ 1923. ápr. 22. – 10.; MÁRER György, *Rikkancs, aki ünnepi beszédeket gyárt kaszinói urak számára*. Ma Este 1924. aug. 28. – 18.; FENYŐ László, *Szépség koldusa*. Kékmadár 1923. ápr. 16. – 112.; *Un nouveau poète hongrois: Attila József*. L' Echo du Danube 1922. dec. 29. – 6.; ez utóbbi írást magyar fordításban újraközölte a Makói Reggeli Újság 1923. máj. 27-i számában (2. 1.), József Attila: egy új magyar költő címmel.

³ FENYŐ László, *József Attila: Döntsd a tőkét, ne sírjálj*. Nyugat 1931. jún. 16. – 833–834.; (FEJTŐ Ferenc), Fülöp Ernő, *József Attila költészet*. Korunk 1935. febr. – 116–123.; MOLNÁR Tibor, *Beszélgetés a magyar Panait Istratival*. Brassói Lapok 1936. júl. 5. – 4.

A költővátásról alkotott kép az idők folyamán néhány ponton jelentős változást szenvedett. Németh Andor 1928-as életrajzában meglevencedett és kerekded formát kapott. A szerző, akinek a költő nyilván elmesélte 1922 augusztusában Juhásznál tett látogatását, ehhez az eseményhez kapcsolta a felfedezés tényét. Így keletkezett az a közismert anekdota, hogy a fiatal költő mezítláb begyalogolt Makóról Szegedre, felkereste verseivel Juhász Gyulát. A szegedi költő nyomban felismerte tehetségét és elcipelte őt egy helyi szerkesztőségbe.⁴ Valójában Espersit János volt az, aki a nála vendégszülő Juhászt – fél évvel a Németh Andor által leírt eset előtt – összeismertette a makói diákkal. Érdekes, hogy ez a tény még Espersit emlékezetében is elhomályosult. 1929-es írásában azt állította, hogy akkor figyelt föl a költőre, amikor annak kötete már készülöben volt, s amikor Juhász vállalkozott az előszó megírására.⁵ Még jobban eltorzult a felfedezés aktusa a Magyar Hírlap 1927-es cikkében, ahol Juhásznak egy, a *Tiszta szívvel* c. versről írott tanulmányt tulajdonítottak.⁶

A kettős portré másik fontos előregyártott elemét a halás tanítvány szolgálta a mestere iránti tiszteletét kifejező verseivel, köztük a Juhász Gyuláról való nótával és a sorozat kései záródarabjával, a *Meghalt Juhász Gyula* c. költeménnyel. Először a *Szeged alatt* c. szonettnek volt sajtóvisszhangja: a Makói Reggeli Újság 1922. dec. 12-i száma egy irodalmi estről tudósított, amelyen „Espersit János Juhász Gyula három versét szavalta, majd pedig József Attila főgimnáziumi tanulónak egy Juhászciklót írt szonettjét is előadta”. Fenyő László a *Juhász Gyulához* c. költeményt, a „dagadó lendületű alkajoszi dőst” emelte ki, mint a *Szépség koldusa* kötet „legerősebb darabját”. Espersit a *Juhász Gyulának* c. utolsó strofáját idézte, a Juhásznak ajánlott szonettciklusról pedig így emlékezett meg: „Nálam van a Kozmosz éneke című szonett-koszorúja, a hozzá készült címlappal és négy illusztrációval. Ezt a tizenöt szonettet a legnagyobb magyar szonettírónak, Juhász Gyulának, örök atyjának és bátyjának ajánlotta.”⁷

A mezítlábas látogatás fentebb említett anekdotája mellett egy másik panel szabadalmazása is Németh Andor nevéhez fűződik: „Ettől kezdve Juhász Gyula és barátai állandó figyelemmel kísérték a makói gimnázium jeles tanulóját, akit ezzel a horatiusi idézettel buzdít a költő egyik levelében: „Durate et vosmet rebus servate secundis.” A Juhász és József Attila levélváltásából kiemelt latin buzdítás, amelynek magyar jelentése: „Bírájátok ki, az életetek még kell a jövőnek” Juhász tévedése folytán ettől kezdve hosszú ideig horatiusi idézetként szerepelt az irodalomban. Csak az utóbbi időkben derült ki, hogy a mondat Vergilius Aeneiséből származik.⁸

A kettős portré negyedik összetevőjének, a tanítvány verseiben föllelhető Juhász-hatásnak a két költő életében igen szegényes irodalma volt. Fenyő László a *Szépség koldusa*, Kárpáti Aurél a *Nem én kiáltok* egyes darabjaiban figyelt föl a Juhász-hang jelenlétére. Halász Gábor 1935-ben, Fejtő Ferenc 1936-ban nevezte visszatekintve a fiatal József Attilát Juhász-tanítványnak. Baróti Dezső a kései Juhász-költemények és József Attila népi hangja között állított föl figyelemre méltó párhuzamot. Féja Géza, miközben József Attila líráját erőszakkal belekényszerítette a maga keletiség-konceptiójának kereteibe, rámutatott egy máig kihasználatlan összevetési lehetőségre: a Medáliák-típusú versek és Juhász japános modorban készült darabjainak rokonságára.⁹

Végül két érdekes elszigetelt mozzanatról kell megemlékeznünk: Márer György arról tudósított, hogyan vélekedett Juhász a Lázadó Krisztus-perről. Espersit János pedig arra hívta föl az utókor figyelmét, hogy József Attila és Juhász Gyula 1926-ban Bécsben néhány napot együtt töltöttek.¹⁰

A József Attila–Juhász Gyula kettős portré néhány fontos alapeleme tehát a harmincas évek derekára elkészültek, de ahhoz, hogy egységes képpé álljanak össze, szükség volt még egy összetevőre: arra, hogy a kortársak párhuzamot vonjanak a mester és tanítvány tragikus halála között, hogy a két nevet a sorsközösség

⁴NÉMETH Andor, *József Attila*. Literatura 1928. aug. – 258–261.

⁵ESPERTSIT János, *Három költő. Makai Emil, Juhász Gyula, József Attila*. in *Csanád vármegye tíz évvel Trianon után*. Szeged 1929. – 127–133.

⁶Mi készül? M. Hírlap 1927. okt. 9. – 19.

⁷Makói Reggeli Újság 1922. dec. 12.; FENYŐ László, *Szépség koldusa*. Kékmadar 1923. ápr. 16. – 112.; ESPERSIT János, *Három költő* . . . in *Csanád vármegye tíz évvel Trianon után*. Szeged 1929. – 127–133.

⁸NÉMETH Andor, *József Attila*. Literatura 1928. aug., 258–261.

⁹FENYŐ László, *Szépség koldusa*. Kékmadar 1923. ápr. 16., 112.; KÁRPÁTI Aurél, *Új költők*. Pesti Napló 1925. márc. 15., 12.; HALÁSZ Gábor, *Új verseskönyvekről*. Nyugat 1935. ápr. 316–326.; FRANJO FEJTŐ, *O Madžarskoj poratnoj književnosti*. Hrvatska Revija (Zágráb) 1938. okt.; BARÓTI Dezső, *Juhász Gyula*. Szeged 1933. – 59.; FÉJA Géza, *József Attila: Medvetánc*. Magyar Írás (Kassa–Tornalja) 1935. márc. – 83–85.

¹⁰MÁRER György, *Rikkancs, aki ünnepi beszédekert gyárt a kaszinói urak számára*. Ma Este 1924. aug. 28., 18.; ESPERSIT János, *Három költő* . . . in *Csanád vármegye tíz évvel Trianon után*. Szeged 1929. 127–133.

erős kötelékével fűzzék egybe. Az analógiák szála, amelyekből e köteléket fonták a következők: Mindkét költő súlyos idegben szenvedett. Többször kísértek meg öngyilkosságot. Szörnyű betegségük karmaiból idegszanatóriumban próbáltak megszabadulni. Végül mindketten önkéntes halálba menekültek. A tanítvány fél év múlva követte mesterét a sírba.¹¹

Az előregyártott elemek leltára után most már rekonstruálhatjuk: hogyan látták a kortársak Juhász és József Attila kapcsolatát a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején. A globális képet legpontosabban talán Andreánszky István egy cikkéből vett idézettel szemléltethetjük: „A szegedi egyetemen Ady kortársával, Juhász Gyulával ismerkedik össze, aki fölfedezi benne a költőt. Juhász Gyula segítségével kap publikálási lehetőséget és ő hívja föl rá az irodalmi világ figyelmét. Akkor senki sem gondolta, hogy Attila és mestere öngyilkosságuk tragédiájában is sorstársak lesznek. Juhász Gyula alulmaradt súlyos ideggyógyulással vívott küzdelemben és önkézzel vetett véget életének, amikor lelki szenvedései elviselhetetlenné váltak számára. Miként ő, Attila is összeroppant és követte mesterét a halálba a vasúti síneken. Egy esztendőben távoztak, maguk mögött hagyva az idegszanatórium vasrácsát.”¹²

A kép tehát – mint az idézet mutatja – kétpólusú volt. Kiemelte a kapcsolat kezdetét és végét, az alfát és omegát. Egyrészt a felfedezést és kapcsolatteremtést, másrészt a tragikus végkifejletet. A cikkek szerzői általában megelégedtek a sorspárhuzam megállapításával, olykor azonban „okozati” kapcsolatot mutattak ki kezdet és vég között. „Ez a drága barátság, íme végzetes lett” – írta egyikük. „Vajjon ez is sorsszerűség, hogy éppen Juhász Gyula fedezte fel, a magyar irodalom e nagy szenvedője?” – kérdezte a másik. „Akaratlanul is valami törvényszerűsége gondol az ember, amelyet egyszerűen magyar költői sorsnak lehet nevezni” – vélekedett a harmadik.¹³ Jellegzetesen tudomány-előtti, antropomorf gondolkodásmód érvényesült tehát ezekben az írásokban, olykor még az a gondolat is fölrémlett, hogy a költővé avatás áldó gesztusa a 15 év során átoknak bizonyult.

A költővé avatásnak tulajdonított kiemelkedő dramaturgiai funkció teszi érthetővé, hogy a kortársak érdeklődését József Attila felfedezésének története kötötte le leginkább. A *Szépség koldusához* írott előszó szövetszerűen is közismertté vált, többek között Németh Andor, Saitos Gyula, Kelemen János és Barabás Tibor jóvoltából.¹⁴ Úgy tekintettek rá, mint bevált jóslatra és Juhászt látnoki képességekkel ruházták föl. Az olvasót azonban a két költő megismerkedésének körülményei is érdekelték. Ezt az igényt volt hivatva kielégíteni a makói diák felfedeztetéssel végződő mezítlábás szegedi gyalogtúrájáról szóló anekdota. A Németh Andor által elültetett magból több variáns sarjadt. Először Szombati Sándor mesélte el 1937. dec. 7-én, majd Németh Andor kétszer is újramondta. Úr György kezén novellává terebélyesedett, majd József Jolán adta elő. A Kanadai Magyar Munkás még 1944 végén is ezzel magyarázta a két költő megismerkedését,¹⁵ annak ellenére, hogy József Attila makói életének közelebbi ismerői hevesen vitázták a történet főbb kitételeit. Először 1937-ben Saitos Gyula emelte föl szavát ellene, Galamb Ödön is cáfolni igyekezett, majd Aranyossi Pál és Lengyel Balázs szállt szembe a legendával. E vitáknak megvolt az a haszna, hogy tisztázódtak a két költő kapcsolatteremtésének valós körülményei.¹⁶

¹¹A József Attila halála után készült, Juhász Gyulát is említő írások döntő többségében szerepelt ez a sorspárhuzam.

¹²(ANDREÁNSZKY István), *St. Andreánszky, József Attila, básnik, ktorý zutekal zo života*. Slovenské Smery 1938. ápr., 164–167.

¹³VASS László, *A balladás halott*. Magyar Nap (Moravská Ostrova-Přivoz) 1937. dec. 19., 4.; (STERN Emil) Fekete Béla, *József Attila*. Híd (Szabadka) 1940. dec., 431–432.; HERCEG János, *József Jolán: József Attila élete*. Kalangya (Novi Vrbász) 1940. okt. 472–473.

¹⁴*József Attila összes versei és válogatott írásai. Németh Andor utószava*. Bp. 1938. 555–562.; SAITOS Gyula, *Íme a költő, aki indul magasba és mélybe...* Délmagyarország 1937. dec. 25., 51–52.; (Kelemen János) K. J., *A kortársak József Attiláról*. Kelet Népe 1942. máj. 1., 12.; BARABÁS Tibor, *József Attila a szegénység költője*. Bp. 1942. – 3–17.

¹⁵SZOMBATI Sándor, „Az ige több, mint a tett”. Pesti Napló 1937. dec. 7. – 10.; NÉMETH Andor, *Mit illik József Attiláról tudni?* Újság 1937. dec. 12., 31.; *József Attila összes versei és válogatott írásai. Németh Andor utószava*. Bp. 1938. 555–562.; UR György, *Egy költő indulása*. Pesti Hírlap 1942. dec. 15., 4.; (HARTMANN Mihály) H., *A szegedi szervezett munkásság nagyszerű József Attila estje*. Népszava 1943. máj. 19., 6.; Sz. I. (SZÓKE István), *Ki a tettes?* Kanadai Magyar Munkás 1944. nov. 30., 5–6.

¹⁶SAITOS Gyula, *Íme a költő, aki indul magasba és mélybe...* Délmagyarország 1937. dec. 25., 51–52.; GALAMB Ödön, *Makói évek*. Bp. 1941. 9.; (ARANYOSSI Pál) A. P., *József Attila élete nyomában*. M.

Az évek során a kezdet és a vég között történtek egyre több mozzanatra fény derült. A részletek iránti figyelem fokozódása részben annak tudható be, hogy a túlélők minden lezárt életpályával szemben emlékező attitűdöt vesznek föl; részben pedig annak, hogy az idők folyamán mindkét költő, de főként József Attila rangja nagyot emelkedett, s így az érdeklődés a korábban elhanyagolt apró adalékokra is kezdett kiterjedni. Folytatódott József Attila Juhászhoz írott verseinek közzététele, újraközlése, idézése és kommentálása. A Szép Szó 1938-ban megjelentette a *Kozmosz énekét*, Szélpál Árpád 1939-ben, Vér György pedig 1942-ben közölte a *Meghalt Juhász Gyula* c. verset. Némedy Gyula 1939-ben, Magyar László pedig 1942-ben újraközölte a *Szeged alatt* c. szonettét. Utóbbi cikkében a Juhász Gyuláról való nótát is idézte.¹⁷

A kortársaknak azonban a verses tiszteltetés ünnepi pillanatainak számbavételén túl arról is volt mondani-valójuk, hogyan ítélte meg a fiatal költő mesterét magánbeszélgetésekben. „Az élő magyar költők közül – írja Galamb Ödön könyvében a húszas évek első felére emlékezve – Attila is, én is Juhász Gyulát éreztük a legmélyebbnek, legteljesebbnek költőnek. Juhászt Attilával többször felkerestük Szegeden. Ballagtunk a szűk, azóta újjáépített tiszaparti utcákon. Juhászt láttuk meg előttünk, talán valamely festőbarátjával. – Milyen különös érzés – jegyezte meg Attila, – hogy itt megy előttünk Magyarország legnagyobb költője.” Bányai László pedig a harmincas évekre vonatkozóan elevenített föl olyan beszélgetéseket, amelyeken a költővel együtt izelgették – többek között – Juhász legszebb verseit.¹⁸

A két költő halálát követő években többször felidéződött a tévesen Horatiusnak tulajdonított latin mondat, olykor – pl. Magyar László cikkében – baljós hangúlyal, mintha életükkel mindketten tragikusan rációfoltak volna a biztatásra: „Nem tudták megerősíteni és megőrizni magukat az elkövetkezendő dolgokra”. De most már az idézés a latin biztatás szövegkörnyezetére is kiterjedt, az 1922 augusztusi levélváltás több ízben teljes terjedelmében megjelent. A József Jolán könyvében közzétett levelek között is volt néhány, amely fényt vetett a két költő kapcsolatának egy-egy mozzanatra.¹⁹ S a tárgyi emlékek tanúságtételét sokoldalúan kiegészítették a visszaemlékezések. Közismertté vált József Attila részvétele Juhász költői pályafutása 25. évfordulóján rendezett ünnepségeken. Megörökítették a két költő balsikerű közös látogatását egy, a Margitszigeti Nagyszállóban lakó magyar írónál. Ráműtattak, milyen szerepe volt Juhásznak abban, hogy József Attila a szegedi egyetem hallgatója lett. Felelevenítették a szegedi fiatal költők körében töltött estéiket. Szóba került bécsi együttlétük. Saitos Gyula emlékezete egy viszonylag késői találkozásukat is megőrizte: „Amikor 1929-ben, január 27-én, Ady Endre halálának tizedik évfordulóján a makói széplelkek páratlan sikerű Ady emlékestet rendeztek, amelyen Juhász Gyula alkonyuló életének utolsó gyönyörű fellángolásaként egy csodás, könnyes megemlékezést mondott Adyról, József Attila is eljött Makóra s tett keserű vallomást arról, hogy „eddig életének . . . legboldogabb esztendeje a makói villanytelep cseresznyefáinak árnyékában telt el”. Darvas József egy érdekes riportban Juhász édesanyjának József Attiláról alkotott véleményéről tudósított: „– József Attilát, szegényt, nem szerettem – mondja, kicsit bűnbánóan. – Azért nem, mert mindig olyan lázongó volt. Sose volt megelégedve a sorsával, meg a szegénységével . . . Pedig a szegénység miatt nem szabad lázongani, mert egyikünknek ezt ad az Isten, másikunknak azt . . .”²⁰

Így jött tehát létre, a kor publicistáinak kollektív erőfeszítésével Juhász Gyula és József Attila közös portréja. Az olvasók, a portré szemléltői természetesen nem ismerték a kép minden egyes elemét. Annnyit mindannyian tudtak, hogy a szegedi költő felfedező gesztusa révén kapcsolódott össze, s ez az életszakaszuk

Caillag 1942. febr. 1., 114–115.; LENGYEL Balázs, *Galamb Ödön: Makói évek*. Jelenkor 1944. febr. 15., 11.; MAGYAR László, *Hogyan ismerte fel Juhász Gyula egy makói kisdítkban a magyar költészet nagy lángelméjét: József Attilát?* Esti Kurir 1942. ápr. 4., 9.; „Az utolsó harcok”. Pest 1941. aug. 23. 9.

¹⁷Szép Szó 1938. júl. 469–476.; SZÉLPÁL Árpád, *József Attila emlékezete*. Népszava Naptár 1939. – 45–48.; VÉR György, *Fakereszt a szegedi temetőben*. Újság 1942. ápr. 26. – 8.; NÉMEDY Gyula, *Juhász Gyula és József Attila kiadatlan versei a szegedi Juhász-múzeumban*. Színházi Élet 1942. ápr. 26.; MAGYAR László, *Hogyan ismerte fel Juhász Gyula . . .* Esti Kurir 1942. ápr. 4., 9.

¹⁸GALAMB Ödön, *Makói évek*. Bp. 1941. 18–19.; BÁNYAI László, *Négy szemkört József Attilával*. Bp. 1943. – 180.

¹⁹MAGYAR László, *Hogyan ismerte fel Juhász Gyula . . .* Esti Kurir 1942. ápr. 4., 9.; *Tetenre hívás. József Attila 1905–1937*. Kanadai Magyar Munkás 1940. nov. 7., 4–6. JÓZSEF Jolán, *József Attila élete*. Bp. 1940. 204–206, 207, 210, 217, 234, 279.

²⁰SAITOS Gyula, *„Íme a költő . . .”* Délmagyarország 1937. dec. 25.; DARVAS József, *Szegedi képek*. Kis Újság 1941. nov. 30., 4.

mindkét részről betegséggel, öngyilkossággal zárult le. Abból, ami a két szélső pont között történt, ki-ki több-kevesebb részlettel ismerkedett meg.

Van azonban ennek a képnek egy gyengén kidolgozott részlete. Amilyen sok szó esett az idézett írásokban kölcsönös rokonszenvről, szép emberi megnyilvánulásokról, olyan kevés érdemleges hangzott el arról, ami két közelálló költő esetében a leglényegesebb: a költészetük közötti összefüggésről. A cikkírók, számba véve a József Attilát ért költői hatásokat, nemegyszer meg sem említették Juhász nevét. Ha viszont József Attiláról, mint Juhász tanítványáról szó esett, a mester befolyását a korai korszakra korlátozták, s olyan tehernek tekintették, amelytől meg kellett a költőnek szabadulnia, hogy eredeti hangját megtalálhassa. A Tükör c. lap 1940. augusztusi számában megjelent – egyébként szellemes – írás tárgya például a két költő alkati ellentétének kifejtése volt.²¹ Következésképp, gyakran költészetükben is az eltérő vonásokra esett a hangsúly. Nagy körülönségük ezen a ponton mint távolító tényező jött számba.

A jelenség részletes szemléltetésénél tanulságosabb lesz, ha okaira mutatunk rá. Mindenekelőtt figyelembe kell vennünk azt a körülményt, hogy József Attila halála után megindult az a folyamat, amelyet Szalatnai Rezső a költő keserű megdicsőülésének nevezett. Azok az írások, amelyekben a két költő neve együtt fordult elő, egy-két kivételtől eltekintve e klasszikussá válási folyamat részét képezték, középpontjukban József Attila alakja állt, s Juhász Gyulának csak mellékes szerep jutott bennük. Ehhez hozzájárult egy tudománytörténeti ok: a hatáskutatásba belevesző pozitívizmus ellenhatásaként ezekben az években az egyik költőnek a másikra gyakorolt befolyását legjobb esetben szükséges rossznak tekintették. A két előbbinek egy történeti ok adott nyomatókat: a Nyugat ún. második nemzedéke a maga törekvéseit az előző generációval való ellentét formájában tudta kifejezésre juttatni. Juhász Gyula nevéhez gyakran az elefántcsonttorony-költészet, a lírai impresszionizmus, a szépségkultusz fogalmait kapcsolják, szemben a második nemzedék szociális elkötelezettségével, lírai realizmusával. Nem hagyhatjuk számon kívül azt sem, hogy József Attila 1924–25 körül túllépett az elsődleges, szembeötlő Juhász-hatás korszakán, s ezt a felületes szemlélő a közöttük levő folytonosság teljes megszakadásának vélhette. A skatulyák, amelyekbe a húszas évek második felétől József Attila költészetét a kritika beosztotta, ugyancsak elkülönítették egymástól a két költői világot: csavargó líra, népi hang, szocialista költészet, pszichoanalitikus líra – csupa olyan minősítés, amely Juhász költészetétől idegennek tetszett. A legfontosabb ok azonban az volt, hogy József Attila költészete halála után egy-két hónappal összehasonlíthatatlanul magasabb helyet kapott a hierarchizáló természetű irodalmi tudatban, mint a Juhászé. A fiatalabb társ a klasszikusok sorába emelkedett. Neve mellé leggyakrabban Csokonai, Petőfi és Ady nevét írták le. A kritikai protokoll falat emelt mester és tanítvány közé. Juhász felfedező gesztusa hovatovább szolgálattételnek minősült, amellyel a szegedi poéta csak azt a kötelességét róta le, amelyet mások, például Babits Mihály elmulasztottak megtenni.

Végezetül két olyan kortárs nevét említjük meg, akik áttörték a kor gondolkodásának korlátait, s tülmutatva a fölvázolt kettős portré keretein egy későbbi, realisabb kép kialakítását előlegezték. Az egyik Kelemen János, aki a Kelet Népe József Attila-számában mintha Baróti Dezső 1933-ban odavetett megjegyzését gondolná tovább: „Első verskötetében József Attila Tóth Árpád és Juhász Gyula klasszikus ízü verselésén próbálja ki képzeletének erejét, csiszolhatja költői nyelvét. Juhász Gyula közelebb áll hozzá. Szeged magános nagy költője ekkoriban lazítgatja parnasszista korszakának zárt formáit, s ahogy elsüllyed a Tiszapart és az Alsóváros világában, úgy lopakodnak be verseibe egy mélyebb világ szelíd merészségű képei, hangulatai, a népi ihletésű új költészet első hírnökei. Költészetünkben Juhász Gyula az első, aki külső indítékok, szerepfelmondási szándék nélkül tud azonosulni az igénytelenséggel, a szegénységgel. Ez az emberi és költői elfogulatlanság József Attilában rokonra talált. Első verseiben Juhász Gyulának még csak irodalmi hatás látni, az alkati rokonság a későbbi versekben derül ki.” Galamb Ödön alábbi rövid megjegyzése pedig azért jelentős, mert konkrét támpontokat ad arra nézve, milyen típusú Juhász-versek iránt lelkesedett a fiatal költő: „Csodáltuk az Anna-dalok misztikus elragadtatását, a Milyen volt alig kimondható érzelmi mélységeit, szerettük hazafias verseinek a magyar értékeket sirató fájalmát.”²²

József Attila és Juhász Gyula kapcsolatáról a két világháború közötti korszakban kialakított kép továbbfejlesztésének feltételei tehát az anekdotikus, tudományelötti, antropomorfi elemek kiküszöbölése, a filológiai ismeretek felhalmozódása, a realis költészet-történeti összefüggések felismerése, Juhász Gyula költészetének bizonyos fokú újraértékelése voltak. Mindez már a nagy történelmi fordulat után következett be.

²¹ *Juhász Gyula és József Attila*. Tükör 1940. aug., 419–420.

²² KELEMEN János, *József Attila költészete*. Kelet Népe 1942. máj., 10–11.; GALAMB Ödön, *Makói évek*. Bp. 1941. 18–19.